ARAŞTIRMA / *Research Articles*

Rize İli Lise Öğrencilerinde Akran Zorbalığı Prevalansı ve Etkileyen Etmenler

The Prevalance of Bullying Among High School Students in Rize Province and Affecting Factors

Ayşe GÜMÜŞLER BAŞARAN[1], Hasan H. POLAT[2]

ÖZET

Araştırma, Rize ilindeki liselerde akran zorbalığının türü ve yaygınlığını belirlemek amacıyla kesitsel tipte yapıldı. Tabakalı rastgele örnekleme yöntemi kullanılarak örnekleme 917 öğrenci alındı. Verilerin değerlendirilmesinde yüzde, ortalama, standart sapma, Ki-kare ve Binary Logistic Regresyon kullanıldı.

Araştırmada, vurma ve haraç alma benzer olup %62,7 ile en yüksek, dedikodu yapma %22 oranıyla en düşük zorbaca davranış olarak nitelendirildi. Okul, sınıf, cinsiyet açısında hem zorbalık hem de mağduriyette anlamlı farklar görüldü. Zorbalık İmam Hatip Lisesinde, 10.sınıflarda ve erkeklerde; mağduriyet İmam Hatip Lisesinde, 10.sınıflarda ve kızlarda anlamlı derecede daha yüksek olarak saptandı. Lojistik regresyon analizinde zorbalık İmam Hatip Lisesi'nde 2.3 kat; 10. sınıfta 1.7 kat; 11. Sınıfta 1.6 kat; erkeklerde 1.8 kat daha yüksek olarak saptandı. Mağduriyet ise İmam Hatip Lisesi'nde 5.3 kat daha yüksek olarak saptandı.

Sonuç olarak, akran zorbalığı önemli bir sorundur. Bu konudaki araştırmaların ve farkındalığın artırılması gereklidir.

Anahtar Kelimeler: *Akran zorbalığı; zorba; mağdur; okul sağlığı*

ABSTRACT

The research was carried out cross-sectional type with the purpose of to determine peer bullying type and extent of in high school in Rize. Sampling using stratified random sampling method, 917 student were selected. Evaluation of the data persentage, mean, standart deviaton, Chi-square and Binary Logistic were analyzed.

In this study, while hitting and extortion, Which were equal and at the highest rate with 62,7%, gossip with 22% which were at the lowest rates were described as bullying. Significant differences were seen in both bullying and victimization in terms of school, class, gender. Bullying in Religious Vocational High School, in 10th grade and in male; victimization in Religious Vocational High School, in 10th grade and in female were seen significantly high. In logistic regression analysis bullying in Religious Vocational High School more than 2.3 times, in 10th grade 1.7 times; in in 11th grade 1.6 times; in male 1.8 times greater was seen. Vctimization in Religious Vocational High Schoo more than 5.3 times greater was seen.

As a result, peer bullying is an important problem. It is necessary to increase the amount of research and awareness in this regard.

Keywords: *Bullying; bully; victims; school health*

GİRİŞ

Güçlü olanın kendinden daha zayıf olanı sürekli biçimde rahatsız etmesi anlamına gelen zorbalık geçmişten bugüne hep olmuştur(1). Toplumsal bir sorun olarak örgün eğitimde "Akran Zorbalığı" olarak karşımıza çıkmaktadır. Akran zorbalığı "bir veya birden çok öğrencinin, kendilerinden daha güçsüz öğrencileri, kasıtlı ve sürekli olarak rahatsız etmesiyle sonuçlanan ve mağdurun kendisini koruyamayacak durumda olduğu bir saldırganlık türü" olarak tanımlanmaktadır(1-4). Zorbalığa uğrayan öğrencinin, okul başarısı başta olmak üzere tüm yaşamı etkilenmektedir. Mağdurlarda depresyon, anksiyete, intihar düşüncesi, post travmatik stress bozukluğu, düşük benlik saygısı ve kaygı bozukluğu görülmektedir(5,6). Zorbaca eylemleri alışkanlık haline getiren öğrencilerin bu eylemleri sadece okul yılları ile sınırlı kalmamaktadır(1).

Zorbalık; dövme, vurma, itme, dürtme, korkutma, tehdit etme, alay etme, sözel sataşma, tacizde bulunma, kötü isim takma, mağdura ya da ailesine hakaret etme, küçük düşürücü sözler söyleme, mağdur hakkında yalan-yanlış söylentiler çıkarma ve yayma, çeşitli yerlere çirkin sözler yazma, kasıtlı olarak grup dışında tutup yalnızlığa itme, eşyalarına zarar verme, korkutarak eşya ya da parasını alma, mağdura zihinsel olarak geri olduğunu söyleyerek

1.Yrd. Doç. Dr, Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Sağlık Yüksekokulu
2.Prof. Dr., Cumhuriyet Üniversitesi Tıp Fakültesi Halk Sağlığı AD.
E-posta Adresi: ayse.basaran@erdogan.edu.tr

Bu çalışma 17. Ulusal Halk Sağlığı Kongresinde poster bildiri olarak sunulmuştur

Gönderim Tarihi:22.01.2017 - Kabul Tarihi: 03.11.2017

kendisini kötü hissetmesine sebep olma, sözlü ya da elle taciz etme ve sarkıntılık etme şeklinde ortaya çıkmaktadır(1,7,8).

Zorbalık, tüm dünyada yaygın olarak görülmektedir. Güney Kıbrıs'ta ilk öğretim ve lise öğrencilerinin %5.4'ünün sadece zorba, %7.4'ünün sadece mağdur, %4.2'sinin ise hem zorba hem de mağdur; Avustralya'da öğrencilerin en az %50' sinin zorbalık yaşadığı; NewYork'ta adölesanların yaklaşık %9'unun sık sık mağdur olduğu, %13'ü zorbalık yaptığı bildirilmiştir.9-11 Türkiye'de öğrencilerin; %44'ü sözel, %30'u fiziksel, %18'i duygusal, %9'u cinsel içerikli zorbalığa uğramaktadır(4). İzmirde herhangi bir zorbalığa dahil olma %41.7 bulunmuştur(12). Ankara'da %33.5'i sözel, %35.5'i fiziksel, %28.3'ü duygusal ve %15.6'sı cinsel zorbalığa maruz kalmış, öğrencilerin hepsi herhangi bir zorbalığa uğradığını bildirmiştir(13). Liselerde zorba olma İstanbul'da %9.2-%42 arasında, Bolu'da %41.37 Balıkesir'de % 56.7 oranlarında, mağdur olma İstanbul'da %22-%30 Ankara'da %35.5- %70.9 Bolu'da %51.04 Balıkesir'de %13.1 oranlarında ve zorba-mağdur olma İstanbul'da %9.4 Balıkesir'de %7.9 oranlarıyla akran zorbalığı liselerde %9.2-70.9 arasında olduğu görülmektedir(13-18).

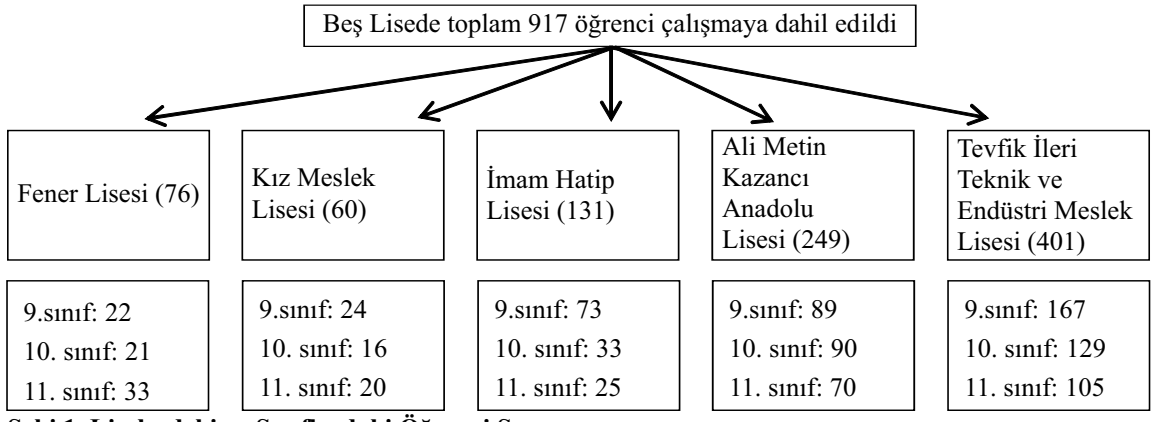
Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre 2015 yılı Türkiye'de toplam nüfus 78.741.053, lise çağı 15-19 yaş nüfusu 6.585.500, okul çağı 5-19 yaş nüfusu ise 19.090.204'tür(19). Rakamlara bakıldığında lise çağı toplam nüfusun %8.4'ünü, okul çağı ise %24.2'sini oluşturmaktadır. Yani okul çağı toplam nüfusun yaklaşık dörtte birini oluşturmaktadır. Nüfus içerisinde payı doğrultusunda zorbalık yaşayan nüfus oldukça yüksek oranlara ulaşmaktadır ve bu nedenle zorbalığın önlenmesi büyük bir önem kazanmaktadır.

Bu araştırmanın amacı, Rizel il merkezindeki liselerde okuyan öğrenciler arasında akran zorbalığı olup olmadığını saptamak; akran zorbalığı varsa bunun hangi tür bir zorbalık olduğunu belirlemektir.

Gereç ve Yöntem

Araştırma, Rize il merkesinde Aralık 2013 tarihinde kesitsel tipinde planlandı ve yapıldı. Rize il merkezinde lise düzeyinde öğrenim gören öğrenci sayısı 10114'dir. Çalışmanın evrenini 9.-10.-11. sınıflardaki 7928 öğrenci oluşturdu. Örnek seçiminde iki aşamalı yaklaşım kullanıldı. İlk aşamada Rize'de, farklı dallarda eğitim veren toplam 21 lise özelliklerine göre 5 gruba ayrıldı, her gruptan bir tane lise Tabakalı Rasgele Örnekleme Yöntemi ile seçildi. Bu liseler Kız Teknik ve Meslek Lisesi, İmam Hatip Lisesi, Tevfik İleri Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi, Rize Fener Lisesi ve Rize Ali Metin Kazancı Anadolu Lisesidir. Seçilen 5 farklı lisedeki 9. - 10. - 11. sınıflarda toplam 2420 öğrenci eğitim yapmaktadır. İkinci aşamada olayın görülme sıklığı %50 alındığında, kaynaklar göre %9-70 arasında değişmektedir, araştırma için örnek büyüklüğü p:50, t:4, d:0,01 için 917 olarak hesaplandı. Hesaplama işlemi Raosoft Sample Size Colculator Programı kullanılarak yapıldı (13,14,20).

Tabakalı Rasgele Örnekleme Yöntemi kullanılarak toplam 917 öğrencinin okullara göre 9.-10.-11. sınıflardaki örneğe çıkan sayısı belirlendi. Liselerde ve sınıflarda örneğe seçilen öğrenci sayısı Şekil 1'de gösterilmiştir.

Şeki 1. Liselerdeki ve Sınıflardaki Öğrenci Sayısı

Belirlenen sayıda öğenciye ulaşmak için hangi sınıfların çalışmaya dahil edileceği rasgele sayılar tablosu kullanılarak belirlendi ve belirlenen sınıflarda okul idaresinin uygun gördüğü ders saatlerinde derslerine girerek anketler uygulandı.

Veri toplamada araştırmacı tarafından oluşturan Sosyodemografik Bilgi Formu ile Pişkin ve Ayas tarafından geliştirilen, geçerlilik güvenilirliği yapılmış, "Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği-Ergen Formu" kullanıldı. Sosyodemografik Bilgi Formu; yaş, cinsiyet, okul, sınıf, anne-babanın öğrenim durumu, çalışma durumu ve mesleği, ekonomik durum, aile tipi, kardeş sayısı ve zorbalığı ne olarak algıladığına yönelik sorulardan oluşmaktadır. Akran Zorbalığı Belirleme Ölçeği Ergen Formu; Biri "Zorba Ölçeği" diğeri "Mağdur Ölçeği" olarak adlandırılan, ölçekte yer alan söz ve eylemleri ne sıklıkla yaptıkları ve ne sıklıkla uğradıklarının sorulduğu bir ölçektir. Hergün dört puan, haftada bir 3 puan, ayda bir 3 puan, dönemde bir bir puan olmak üzere hesaplanmaktadır. Alınan puanlar yükseldikçe zorba ya da mağdur olma oranı artmaktadır. Ölçek fiziksel, sözel, dışlanma, söylentiye uğrama, eşyalarının zarar görmesi ve cinsel olmak üzere altı faktörden oluşmaktadır. Bu çalışmada formda yer alan dışlama ve söylenti çıkarıp yayma faktörüne ait maddeler sözel zorbalık ve mağduriyete, eşyaların zarar görmesine ait maddeler fiziksel zorbalık ve mağduriyete dahil edilerek fiziksel, sözel ve cinsel olmak üzere üç tür zorbalık ve mağduriyet hesaplanmıştır. Zorba ve mağduriyeti belirlemede bir maddeye herhangi bir sıklıkta var denildiyse yani en az 1 puan alındığında var kabul edildi, var denilmediği ve sıfır puan alındığında yok kabul edildi.

Verilerin analizinde SPSS (Statistical Package for the Social Sciences) 18.0 paket programı ve Epi İnfo epidemiyolojik paket programı Versiyon 7 Statcalc kullanıldı. Verilerin değerlendirilmesinde yüzde, ortalama, standart sapma, Ki-kare ve Binary Logistic Regresyon kullanıldı. Lojisetik regresyon analizinde zorbalık ve mağduriyette anlamlı fark yaratan bağımsız değişkenler modele alındı.

Araştırmanın yapılabilmesi için Cumhuriyet Üniversitesi Halk Sağlığı Ana Bilim Dalı ve Cumhuriyet Üniversitesi Klinik Araştırmalar Etik Kurul onayı alındı (Etik Kurul Karar No: 2013-05/19). Rize il merkezinde araştırmanın yürütülebilmesi için Valilik ve Milli Eğitim Müdürlüğü izni alınıp, araştırmanın yürütüleceği okullar ile görüşülerek bilgi verildi. Anketlerin uygulanması için uygun günler belirlendi. Araştırmaya katılan öğrencilere araştırma ile ilgili açıklama yapılıp sözlü onamları alındıktan sonra anketler uygulandı.

Bulgular

Araştırmaya katılan öğrencilerin %8.3'ü Fener Lisesi, %6.5 Kız Teknik ve Meslek Lisesi, %14.3 İmam Hatip Lisesi, %43.7'si Tevfik İleri Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi, %27.2 Ali Metin Kazancı Anadolu Lisesi'nden, %40.9'u 9. sınıf, %31.5'i 10. sınıf, %27.6'sı 11. sınıftır. Öğrencilerin %32.8'i kız, %67.2'si erkek, yaş ortalamaları 15.78±0.992'dir. Annesi çalışan %10.1, babası esnaf olanlar olan %15, kardeş sayısı 3 ve üzerinde olan %28.4' tür. Araştırmaya katılanların çoğunluğu %79,0 oranında çekirdek ailede yaşamakta, %76.4'ünün geliri 2.000TL altındadır. Öğrencilerin ortalama gelir düzeyi 1834±1962.3'tür. Araştırmaya katılanların zorbalık olarak tanımladıkları davranışlar Tablo 1'de gösterilmiştir.

Tablo 1. Araştırma Grubunun Zorbalık Tanımlarının Dağılımı (Rize 2013)

***Zorbalık Tanımları* (n: 917)**	***Sayı****	*%*
Vurma	575	62.7
Haraç Alma	575	62.7
Silahla Tehdit Etme	555	60.5
Sözel Tehdit	524	57.1
Toplum Önünde Küçük Düşürme	516	56.3
Alay Etme	417	45.5
İtme	408	44.5
Utandırma	386	42.1
Hırsızlık	349	38.1
Kötü Bakma	302	32.9
Gruptan Dışlama	300	32.7
Tükürme	281	30.6
İsim Takma	256	27.9
Dedikodu Yapma	202	22.0

Öğrenciler %62,7 oranıyla benzer şekilde en fazla vurma ve haraç almayı zorbalık olarak tanımlarken, en düşük oranda %22 ile dedikodu yapmayı zorbalık olarak tanımladı.

Tablo 2. Öğrencilerin Zorbalık Yapma Düzeylerinin Okullara Göre Dağılımı (Rize 2013)

Zorbalık Türü	Okullar	Var		Yok		Toplam		χ2	P
		N	%*	N	%*	N	%**		
Toplam Zorbalık	Fener Lisesi	51	67.1	25	32.9	76	8.3	9.964	.041
	Kız Meslek Lisesi	44	73.3	16	26.7	60	6.5		
	İmam Hatip Lisesi	106	**80.9**	25	19.1	131	14.3		
	Ali Metin Kazancı Anadolu Lisesi	189	**75.9**	60	24.1	249	27.2		
	Tevfik İleri Teknik ve E ndüstri Meslek Lisesi	276	68.8	125	31.2	401	43.7		
	Toplam	666	**72.6**	251	27.4	917	100.0		

* Satır yüzdesi ** Sütun yüzdesi

Öğrencilerin zorbalıkla ilgili tutumları zorbalık yapma (zorba) ve zorbalığa uğrama (mağdur) düzeyleri olarak iki farklı açıdan ele alındı.

Araştırma kapsamındaki 917 öğrencide fiziksel zorbalık %67.1, sözel zorbalık %55.3, cinsel zorbalık %17.2, toplam zorbalık %72.6 oranlarında bulundu. En fazla yapılan fiziksel zorbalık %42.2 oranıyla el kol şakası yaparak rahatsız etme, sözel zorbalık %28 oranıyla küfür etme, kaba ve çirkin sözler söyleme, cinsel zorbalık ise %8.9 ile yavru, fıstık, yakışıklı diye laf atarak rahatsız etme oldu.

Zorbalık en fazla İmam Hatip Lisesinde saptandı. Fiziksel zorbalık İmam Hatip Lisesi'nde %76.3 ve Anadolu Lisesi'nde %71.5 ($p<0.05$), cinsel zorbalık Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi'nde % 20.7 ve İmam Hatip Lisesi'nde %19.8 ($p<0.05$), toplam zorbalık ise İmam Hatip Lisesi'nde %80.9 oranıyla anlamlı düzeyde yüksek saptandı ($p<0.05$). Öğrencilerin okullara göre zorbalık yapma düzeyleri Tablo 2'de gösterilmiştir.

10. sınıfların diğer sınıflara göre daha fazla zorbalık yaptıkları saptandı. 10.ve 11. sınıflarda fiziksel ve sözel zorbalık, 10. sınıflarda ise cinsel zorbalık anlamlı derecede daha yüksek saptandı ($p<0.05$, $p<0.05$, $p<0.05$). Öğrencilerin sınıflara göre zorbalık yapma düzeyleri Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3. Öğrencilerin Zorbalık Yapma Düzeylerinin Sınıflara Göre Dağılımı (Rize 2013)

Zorbalık Türü	Sınıflar	Var		Yok		Toplam		χ2	P
		N	**%***	**N**	**%***	**N**	**%****		
Fiziksel Zorbalık	9. sınıf	228	60.8	147	39.2	375	40.9	11.515	.003
	10. sınıf	209	**72.3**	80	27.7	289	31.5		
	11. sınıf	178	**70.4**	75	29.6	253	27.6		
	Toplam	615	67.1	302	32.9	917	100.0		
Sözel Zorbalık	9. sınıf	179	47.7	196	52.3	375	40.9	15.770	.000
	10. sınıf	181	**62.6**	108	37.4	289	31.5		
	11. sınıf	147	**58.1**	106	41.9	253	27.6		
	Toplam	507	55.3	410	44.7	917	100.0		
Cinsel Zorbalık	9. sınıf	52	13.9	323	86.1	375	40.9	7.215	.027
	10. sınıf	63	**21.8**	226	78.2	289	31.5		
	11. sınıf	43	17.0	210	83.0	253	27.6		
	Toplam	158	17.2	759	82.8	917	100.0		
Toplam Zorbalık	9. sınıf	253	67.5	122	32.5	375	40.9	8.621	.013
	10. sınıf	222	**76.8**	67	23.2	289	31.5		
	11. sınıf	191	**75.5**	62	24.5	253	27.6		
	Topla	666	72.6	251	27.4	917	100.0		

* Satır yüzdesi ** Sütun yüzdesi

Tablo 4. Öğrencilerin Zorbalık Yapma Düzeylerinin Cinsiyete Göre Dağılımı (Rize 2013)

Zorbalık Türü	Sınıflar	Var		Yok		Toplam		χ2	P
		N	**%***	**N**	**%***	**N**	**%****		
Fiziksel Zorbalık	E	411	66.7	205	33.3	616	67.2	.102	.750
	K	204	67.8	97	32.2	301	32.8		
	T	615	67.1	302	32.9	917	100.0		
Sözel Zorbalık	E	353	57.3	263	42.7	616	67.2	3.086	.079
	K	154	51.2	147	48.8	301	32.8		
	T	507	55.3	410	44.7	917	100.0		
Cinsel Zorbalık	E	128	20.8	488	79.2	616	67.2	16.575	.000
	K	30	10.0	271	90.0	301	32.8		
	T	158	17.2	759	82.8	917	100.0		
Toplam Zorbalık	E	449	72.9	167	27.1	616	67.2	.065	.799
	K	217	72.1	84	27.9	301	32.8		
	T	666	72.6	251	27.4	917	100.0		

* Satır yüzdesi ** Sütun yüzdesi

Cinsiyete göre incelendiğinde erkeklerde cinsel zorbalık yapma %20.8 oranıyla anlamlı düzeyde daha yüksek bulundu (p<0,05). Öğrencilerin cinsiyete göre zorbalık yapma düzeyleri Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tüm zorbalık türlerinde zorbalık yapma annesi çalışanlarda ve işçi-memur olanlarda daha yüksek oranda görülürken sözel zorbalıkta %69.9 oranıyla aradaki fark istatistiksel olarak anlamlı bulundu (p<0.05).

Tablo 5. Öğrencilerin Zorbalığa Uğrama Düzeylerinin Cinsiyete Göre Dağılımı (Rize 2013)

Zorbalık Türü	Sınıflar	Var		Yok		Toplam		χ2	P
		N	**%***	**N**	**%***	**N**	**%****		
Fiziksel Mağduriyet	E	477	77.4	139	22.6	616	67.2	7.994	.005
	K	257	85.4	44	14.6	301	32.8		
	T	734	80.0	183	20.0	917	100.0		
Sözel Mağduriyet	E	406	65.9	210	34.1	616	67.2	2.173	.140
	K	213	70.8	88	29.2	301	32.8		
	T	619	67.5	298	32.5	917	100.0		
Cinsel Mağduriyet	E	158	25.6	458	74.4	616	67.2	.057	.811
	K	75	24.9	226	75.1	301	32.8		
	T	233	25.4	684	74.6	917	100.0		
Toplam Mağduriyet	E	505	82.0	111	18.0	616	67.2	7.605	.006
	K	268	89.0	33	11.0	301	32.8		
	T	773	84.3	144	15.7	917	100.0		

* Satır yüzdesi ** Sütun yüzdesi

Zorba olma ile anne ve baba eğitim durumu, baba çalışma durumu, baba mesleği, yaşadığı aile türü, evde yaşayan kişi sayısı, kardeş sayısı ve ailenin toplam geliri arasında anlamlı bir farklılık saptanmadı.

Mağduriyet durumları incelendiğinde fiziksel mağduriyet %80, sözel mağduriyet %67.5, cinsel mağduriyet %25.4 ve toplam mağduriyet %84.3 oranlarında bulundu. En fazla mağduriyet fizikselde el-kol şakası yaparak rahatsız etme (%54.7), sözelde küfür etme, kaba ve çirkin sözlere maruz kalma (%36.1), cinselde yavru, fıstık, yakışıklı diye laf atarak rahatsız edilme (%13.6) olarak bulundu.

Sınıflara göre incelendiğinde fiziksel mağduriyet %82.7, sözel mağduriyet %73, toplam mağduriyet %86.9 oranı ile 10. sınıflarda en yüksek iken, cinsel mağduriyet %26.1 oranı ile 11. sınıflarda en yüksek oranda bulundu. Anlamlılık 10. sınıflarda sözel mağduriyette saptandı (p<0.05).

Cinsiyete göre fiziksel, sözel ve toplam mağduriyet kızlarda fazla görülürken, cinsel mağduriyet erkeklerde fazla görüldü. Kızların fiziksel ve toplam mağduriyet düzeyleri erkeklere oranla anlamlı düzeyde daha yüksek bulundu (p<0.05). Öğrencilerin cinsiyete göre zorbalığa uğrama düzeyleri Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tüm zorbalık türlerinde mağduriyetin en fazla yaşandığı okul İmam Hatip

Tablo 6. Öğrencilerin Mağduriyet Düzeylerinin Okullara Göre Dağılımı (Rize 2013)

Mağduriyet Türü	Okul Türü	Var		Yok		Toplam		χ2	P
		N	%*	N	%*	N	%**		
Toplam Mağduriyet	Fener Lisesi	62	81.6	14	18.4	76	8.3	28.014	.000
	Kız Meslek Lisesi	53	88.3	7	11.7	60	6.5		
	İmam Hatip Lisesi	126	96.2	5	3.8	131	14.3		
	Ali Metin Kazancı Anadolu Lisesi	218	87.6	31	12.4	249	27.2		
	Tevfik İleri Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi	314	78.3	87	21.7	401	43.7		
	Toplam	773	84.3	144	15.7	917	100.0		

* Satır yüzdesi ** Sütun yüzdesi

Lisesi oldu. Fiziksel mağduriyet İmam Hatip Lisesi'nde %93.9, Kız Meslek Lisesi'nde %85 ve Anadolu Lisesi'nde %83.9 ($p<0.05$), sözel mağduriyet İmam Hatip Lisesi'nde %80.2, Kız Meslek Lisesi'nde %76.7 ve Anadolu Lisesi'nde %69.9 ($p<0.05$) ve toplam mağduriyet İmam Hatip Lisesi ve Anadolu Lisesi'nde anlamlı düzeyde yüksek saptandı ($p<0.05$). Öğrencilerin okullara göre mağdur olma düzeyleri Tablo 6'da gösterilmiştir.

Kardeş sayısı üç ve daha fazla olanlar ile babası memur- işçi- emekli olanlar esnaf olanlara oranla sözel mağduriyete anlamlı derecede fazla uğradığı görüldü ($p<0.05$). Mağdur olma ile anne ve baba eğitim durumu, anne ve baba çalışma durumu, anne mesleği, aile türü, evde yaşayan kişi sayısı ve aylık gelir arasında fark bulunmadı.

Öğrencilerin zorba ve mağdur olma durumlarını bağımsız etkileyen değişkenler binary lojistik regresyon analizi ile analiz edildi.

Tablo 7. Öğrencilerin Zorba Olma Düzeyini Etkileyen Bağımsız Değişkenler (Rize 2013)

Bağımsız Değişkenler		**OR**	**%95 GA**		**P**
Okul	Fener Lisesi	1.0			
	Kız Meslek Lisesi	1.66	.761	3.646	.202
	Tevfik İleri Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi	0.80	.435	1.474	.475
	Ali Metin Kazancı Anadolu Lisesi	1.53	.865	2.729	.143
	İmam Hatip Lisesi	**2.32**	**1.186**	**4.546**	**.014**
Sınıf	9	1.0			
	10	**1.66**	**1.164**	**2.381**	**005**
	11	**1.61**	**1.117**	**2.341**	**.011**
Cinsiyet	Kadın	1.0			
	Erkek	**1.75**	**1.116**	**2.752**	**.015**
Anne Çalışma Durumu	Çalışmıyor	1.0			
	Çalışıyor	1.43	.841	2.462	.185
Kardeş sayısı	2 ve altı	1.0			
	3 ve üstü	1.01	.721	1.416	.953
Baba Mesleği	Esnaf	1.0			
	İşçi	**1.59**	**1.051**	**2.404**	**.028**
	Emekli	**1.96**	**1.135**	**3.415**	**.016**
	Memur	1.79	.994	3.223	.052

* Satır yüzdesi ** Sütun yüzdesi

Fiziksel zorbalık; İmam Hatip Lisesi'nde 2.1 kat, 10.sınıflarda 1.7 kat, 11. Sıflarda 1.6 kat, erkeklerde 1.6 kat fazla saptandı. Sözel zorbalık; İmam Hatip Lisesi'nde 2.4 kat, Kız Meslek Lisesi'nde 2.2 kat, 10. sınıflarda 1.9 kat, 11. Sınıflarda 1.7 kat, erkeklerde 1.9 kat, annesi çalışanlarda 2.1 kat, babası emekli olanlarda 1.8 kat, işçi olanlarda 1.5 kat fazla saptandı. Cinsel zorbalık 10. sınıflarda 1.8 kat, erkeklerde 2.4 kat fazla saptandı. Toplam zorbalık İmam Hatip Lisesinde 2.3 kat, 10. sınıflarda 1.7 kat, 11. sınıflarda 1,6 kat, erkeklerde 1.7 kat, babası emekli olanlarda 2 kat, işçi olanlarda 1.6 kat fazla saptandı. Öğrencilerin toplam zorba olma düzeyini etkileyen bağımsız

Tablo 8. Öğrencilerin Mağdur Olma Düzeyini Etkileyen Bağımsız Değişkenler (Rize 2013)

Bağımsız Değişkenler		OR	%95 GA		P
Okul	Fener Lisesi	1.0			
	Kız Meslek Lisesi	1.57	.559	4.403	.392
	Tevfik İleri Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi	0.73	.355	1.530	.413
	Ali Metin Kazancı Anadolu Lisesi	1.43	.709	2.891	.317
	İmam Hatip Lisesi	**5.31**	1.801	15.666	.002
Sınıf	9	1.0			
	10	1.24	.792	1.961	.341
	11	0.82	.536	1.278	.394
Cinsiyet	Kadın	1.0			
	Erkek	1.00	.550	1.842	.984
Anne Çalışma Durumu	Çalışmıyor	1.0			
	Çalışıyor	1.94	.936	4.023	.075
Kardeş sayısı	2 ve altı	1.0			
	3 ve üstü	1.18	.772	1.826	.433
Baba Mesleği	Esnaf	1.0			
	İşçi	1.20	.724	2.009	.471
	Emekli	1.70	.849	3.439	.134
	Memur	1.17	.573	2.395	.665

değişkenler Tablo 7'de gösterilmiştir.

Fiziksel mağduriyet ise İmam Hatip Lisesi'nde 4,3 kat fazla saptandı. Sözel mağduriyet; İmam Hatip Lisesi'nde 3.1 kat, Kız Meslek Lisesi'nde 2,6 kat, Ali Metin Kazancı Anadolu Lisesi'nde 1,8 kat 10. sınıflarda 1.5 kat, baba mesleği memur ve emekli olanlarda 1.9, işçi olanlarda 1,6 kat fazla saptandı. Öğrencilerin toplam mağdur olma düzeyini etkileyen bağımsız değişkenler Tablo 8'de gösterilmiştir.

Tartışma

Toplumun geleceğini oluşturacak olan öğrencilerin kişisel gelişimlerini etkileyen ve ruhsal sorunlar yaşamalarına neden olan zorbalık, eğitimin tüm dönemlerinde yüksek oranlarda karşılaşılan bir sorundur. Çalışmada en yüksek oranda zorbalık olarak tanımlanan davranışlar vurma ve haraç alma diğer çalışmalarla benzer şekilde, Ankara'da itme, Aydın' da dayak, fiziksel davranışlar olmuştur (13,21).

Çalışmada tüm zorbalık türleri diğer çalışmalarla benzer ya da daha yüksek oranlarda bulunmuştur. Zorba olma kabul kriterindeki farklılıklar zorbalığın daha yüksek oranda bulunmasında etkili olmaktadır. Zorbalık %72.6 oranıyla İtalya ve Amerika (%65) ile benzer, Amerika (%13), Kıbrıs (%9.4), Newyork (%24.7), Türkiye (%11), İstanbul'dan (%5.3-%19)(15,16,26) yüksek oranlarındadır (9,11,15,16,26). Fiziksel zorbalık (%67.1); İtalya (%8.5), Cezayir (%47.8), Venezüela (%31.2), İstanbul (%42), Bolu'dan (%18.4) yüksek, Ankara %70.1 ile benzerdir. Sözel zorbalık (%55.3); İtalya (%35.6) ve Bolu'dan (%41.4) yüksek, Ankara (%52) ile benzerdir. Cinsel zorbalık (%17.2); İtalya'dan (%10.3) yüksek, Amerika (%21) ve Ankara (%23) ile benzerdir(9,11,13,15-17,22-29).

Çalışmadaki toplam mağduriyet oranı %84.3 ile Kıbrıs (%11.3), Cezayir (%51.1), Venezüela (%31.5), Güney Afrika (%34), Malawi (%44.5), Amerika (%10.6-%27.6), Newyork (%20.3), Türkiye (%21), İstanbul'daki çalışmalardan (%5.9-%30),yüksektir (5,9,11,15,16, 24,28,30,31). Bu farklılık mağdur olma kabul kriterindeki farklılıktan kaynaklanabilir. Fiziksel

mağduriyet İtalya, İstanbul, Ankara, Bolu'dan, sözel mağduriyet İtalya, Ankara, Bolu'dan, cinsel mağduriyet İtalya ve Ankara'dan yüksek oranlardadır(13,15,17,22). Çalışmada oranların yüksek bulunmasının nedeni, yapılan diğer çalışmalarda zorba ve mağdur olma ayda en az 2-3 kez yaşanmışsa, bazı çalışmalarda ise puan ortalamaları alınıp 1 standart sapma üstü zorbalık kabul edilmiştir. Bu çalışmada dönem boyunca bir kez yaşanmış olması var olarak kabul edilmesi için yeterli görülmüştür.

Zorba olma okul, sınıf, cinsiyet, anne çalışma durumu açısından anlamlı farklılık görülürken mağdur olmada okul, sınıf, cinsiyet, baba mesleği ve kardeş sayısı açısından anlamlı farklılık görülmüştür. Hem zorba hem mağdur olmada okul, sınıf ve cinsiyet benzer olarak fark yaratmıştır.

Çalışma da zorba olma İmam Hatip Lisesi, Anadolu Lisesi ve Endüstri Meslek Lisesinde anlamlı derecede fazla görülmüştür. En fazla İmam Hatip Lisesi, en az düz lisededir. Ankara'daki1 çalışmada özel liselerde ve genel liselerde, Anadolu Lisesi'ne göre anlamlı derecede fazla bulunması çalışmadan farklıdır. Bu farkın nedeni Anadolu Lisesi olarak seçilen lisenin düz lise iken sonradan Anadolu Lisesinde dönüşmesi olabilir. Amerika'da zorbalık devlet okulunda, özel okula oranla fazla, İstanbul'da düz lisede, meslek lisesine oranla anlamlı olarak fazla bulunması çalışmada en düşük düz lisede, üçüncü sırada endüstri meslek lisesinde bulunmasından farklıdır(26,31). Çalışmada düz lisede en düşük bulunmasının nedeni, lisenin mevcut öğrencilerini mezun ettikten sonra kapatılacak olması ve yeni öğrenci almaması, öğrenci sayısının az olması olabilir.

Mağdur olma ise İmam Hatip Lisesi, Anadolu Lisesi ve Kız Meslek Lisesi'nde anlamlı derecede fazla görülmüştür. Çalışmada mağduriyetin Anadolu Lisesinde yüksek, düz lise ve Endüstri Meslek Lisesinde düşük olması, Ankara'daki çalışmada Endüsrtri Meslek lisesinde fazla Anadolu Lisesinde düşük olması ve İstanbul'da Endüstri Meslek Lisesinde fazla bulunmasından farklıdır(1,26). Anadolu Lisesi'nin sonradan Anadolu Lisesi'ne dönüşmesi ve düz lisenin öğrenci almaması bu farkların nedeni olabilir. Endüstri Meslek Lisesinin rehber öğretmeninin zorbalıkla ilgilendiğini ifade etmesi, çalışmada oranların düşük olmasında etkili olduğunu düşündürmektedir. Çalışmada zorbalığın ve mağduriyetin en fazla olduğu ilk iki okulun aynı olduğu görülmektedir

Sınıf düzeyinde bakıldığında çalışmada 10. ve 11. sınıflarda zorbalığın fazla görülmesi İstanbul, Ankara, Aydın'da üst sınıfta fazla bulunmasıyla benzerdir(1,15,21). Farklı olarak İstanbul'daki bir çalışmada zorba olmada sınıf anlamlı fark yaratmamıştır(26). Mağduriyetin üst sınıflarda fazla görülmesi Ankara ile benzer, Malawi'de yaşı küçük olanlarda ve İstanbul'da 9. sınıfta fazla görülmesinden faklıdır(15,30,31). Ayrıca Ankara ve İstanbul'daki çalışmalarda sınıfın etkili olmaması da farklıdır. Farklı çalışmalarda sınıf düzeyi farklı sonuçlar oluşturmuştur (26,32).

Cinsiyet açısından cinsel zorbalık erkeklerde anlamlı derecede fazla görülmüştür. Amerika'daki, Newyork'ta, Kıbrıs'ta, Venezüela'da, Finlandiya'da, İtalya'da, Cezayir'de, Türkiye'de, Ankara'da, Aydın'da, İstanbul'da Trabzon'da,Balıkesir'de, Kuşadası'ndaki çalışmalarda zorbalığın erkeklerde fazla görülmesi çalışmayla benzerdir(1,3,9,11,13,15,18,21,22,24-29,32,34,35). Amerikadaki başka bir çalışmada zorba olma farklı olarak kızlarda fazla bulunmuştur. Mağdur olma ise kızlarda anlamlı derecede fazla bulunmuştur. Bu durum Amerika, Cezayir Ankara, ve İstanbul'daki çalışmalarla benzerdir(27,29,31). Farklı olarak Amerika Newyork, Venezüela, İtalya, Türkiye, Ankara ve İstanbul'daki çalışmalarda erkeklerde fazla bulunmuş. Malawi'de ve Finlandiya'daki çalışmalarda cinsiyet mağdur olmada fark yaratmamıştır(1,11,13,15,22-25,28,30,33,36). Çalışmalara bakıldığında cinsiyetin mağdur olmaya etkisi açısından farklılıklar görülmektedir. Çalışmada kızların daha fazla mağdur olmasında kültürel yapı, baskı altında büyüme, erkeklerin daha özgür ve serbest yetiştirilmesi neden olabilir. Erkeklerin zorbalığı kızlara karşı uyguladığı söylenebilir. Çalışmada erkeklerde fazla görülen cinsel zorbalığın, cinsel mağduriyette kız ya da erkeklerde farklılık yaratmaması öğrencilerin bu durumu ifade etmek istememeleri ya da yaşadıklarını zorbalık olarak

değerlendirmemeleri nedeniyle olabilir.

Annesi çalışanlarda ve mesleği işçi- memur olanlarda sözel zorbalık anlamlı derecede fazla bulunması, Kuşadası'nda anne çalışma durumunun, Sivas'ta anne mesleğinin etkisiz oluşundan farklıdır(21,37). Çalışmada işçi ve memur olanlar aynı zamanda çalışan grubu oluşturmaktadır ve anlamlılık yaratan etken aslında çalışıyor olmadır. Babanın çalışma durumu zorbalıkta etkili bulunmazken farklı olarak Kuşadası'nda babası çalışmayanlarda fazla bulunmuştur(21). Sosyoekonomik durumun İstanbul ve İzmir'deki çalışmalarda fark yaratmaması çalışmayla benzerdir(26,38). Farklı olarak Kuşadası'nda gelir durumu fazla olanlarda şiddet yüksek oranda bulunmuştur(21). Anne ve baba çalışma durumu ve gelir düzeyi farklı çalışmalarda zorbalık oluşumunda farklı etki yarattığı görülmektedir. Çevrenin etkili olduğu düşünülebilir.

Babası memur- işçi ya da emekli olanlarda esnaf olanlara oranla, kardeş sayısı üç ve üzerinde olanlarda sözel mağduriyet anlamlı derecede fazla görülmüştür. Bu değişkenlerin kıyaslanacağı, liselerde yapılmış bir çalışma bulunamamıştır. Anne ve baba eğitim durumu İstanbul'daki, aile tipi ise İzmir'deki çalışmada benzer şekilde zorba olmada fark yaratmamıştır(26,38). Çalışmada gelir durumu mağduriyette anlamlı bir fark yaratmazken, Ankara'da ve Sivas'taki çalışmada sosyo-ekonomik durum mağdur olmada anlamlı farklılık yaratmuştır(6,37). Sivas'taki çalışmayla benzer şekilde anne eğitim durumu ve mesleği ile aile tipide anlamlı bir farklılık yaratmamıştır(37). Farklı olarak İzmir'deki çalışmada anne ve baba eğitim durumu mağdur olmada fark yaratmıştır(38).

Yapılan regresyon analizinde okul türü hem zorba olmayı hem de mağdur olmayı bağımsız etkileyen faktörler olarak bulunmuştur. Okul türünde İmam Hatip Lisesi her iki durumu da etkilemektedir. Sınıf, cinsiyet ve baba mesleği ise zorba olmayı bağımsız etkileyen diğer faktörler olarak bulunmuştur. Sivas'taki çalışmada sosyoekonomik durum ve kardeş sayısı bu çalışmadan farklı olarak zorbalık düzeyini bağımsız olarak etkileyen faktörler olarak saptanmıştır(38). Ayrıca erkek olma Malawi, İtalya, Cezayir ve İstanbul'daki çalışmalarda, yaş ise Cezayir ve Türkiye'de 26 ili kapsayan çalışmada benzer şekilde zorbalıkla ilişkili bulunmuştur(16,22,25,27,30).

Sonuç Ve Öneriler

Lise öğrencilerinde zorba olma %72.6 ve mağdur olma %84.3 oranlarıyla yüksektir. Fiziksel zorbalık davranışları daha fazla zorbalık olarak tanımlanmaktadır. Erkeklerde ve 10. sınıflarda zorbalık yapma daha sıktır. Aynı zamanda mağduriyette 10. sınıflarda fazladır. Hem zorba hem mağdur olma İmamHatip Lisesinde daha yüksek oranlardadır. Cinsiyet açısından erkeklerde zorbalık, kızlarda ise mağduriyet fazladır. Annesi çalışanlarda sözel zorbalık fazladır. Özetle zorbalık İmam Hatip Lisesinde, 10. sınıflarda, erkeklerde fazladır.

Okullar arasından farklılıklar vardır, okul idareleri ve rehberlik servislerinin konuyla ilgilenmesi önemlidir. Erkeklerde zorbalığın azaltılaması için kaba güç uygulamalarının desteklenmemesi, üst sınıflarda fazla görüldüğü için eğitim öğretim döneminin başlangıcında tüm öğrencilere oryantasyan programı uygulanması ve zorbalık konusunda farkındalık oluşturulması önerilebilir. Annesi çalışanlarda zorbalık fazla görüldüğünden anne ve çocuk arasındaki iletişimin artırılması önerilebilir. Akran zorbalığını belirlemeye yönelik çalışmaların arttırılması, çevre ve ailelerin konuya duyarlılığının artırılması önemlidir.

Kaynaklar

1. Ayas T, Pişkin M. Investigation Of Bullying Among High School Students With Regard To Sex, Grade Level And School Type, Elementry Education Online 2011, 10(2): .550-568.

2. Gökler R. Okullarda Akran Zorbalığı, Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi 2009, 6(2): 511-537.

3. Pişkin M, Öğülmüş S, Boysan M. Güvenli Okul Ortamı Oluşturma, Öğretmen ve Yönetici Kitabı, Tübitak-Ankara Üniversitesi 2011, 4-5.

4. Garip G, Şavkın B. Akran Zorbalığı, Doğu Akdeniz Koleji-Psikolojik Danışmanlık ve Rehberlik Merkezi Bülteni 2008, 1-5.

5. Cluver L, Bowesc L, Gardnera F. Risk and Protective Factors for Bullying Victimiation Among AIDS- Affected and Vulnerable Children in Southg Africa, Child Abuse & Neglect 2010, 34793–803.

6. Kapcı EG. İlköğretim Öğrencilerinin Zorbalığa Maruz Kalma Türünün ve Sıklığının Depresyon, Kaygı ve Benlik Saygısıyla İlişkisi, Ankara

Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi, 2004, Cilt: 37, Sayı: 1, 1-13.
7. Pişkin M. School Bullying: Definition, Types, Related Factors, and Strategies to Prevent Bullying Problems. Educational Sciences: Theory & Practice 2002, 2(2): 555.
8. Ögel K, Tarı I, Eke CY. Okullarda Suç ve Şiddeti Önleme, İstanbul, Yeniden Yayınları 2006, No:17, 65s.
9. Stavrinides P, Paradeisiotou A, Tziogouros C, Lazarou C. Prevalence of Bullying Among Cyprus Elementary and High School Students, International Journal of Violence and School 2010, No:11, 114-128.
10. Rig K. What Harm Does Bullying Do? Australian Institute of Criminology and held in Brisbane, Australia 1999, 12s.
11. Klomek AB, Marrocco F, Kleınman M, Schonfeld IS, Gould MS. Bullying, Depression, and Suicidality in Adolescent, J. Am. Acad. Chıld Adolesc. Psychıatry 2007, 46(1): 40-49.
12. Totan T, Kabakçı ÖF. İlköğretim İkinci Kademe Öğrencilerinde Sosyal Duygusal Öğrenme Becerilerinin Zorbalığı Yordama Gücü, Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi 2010, 23 (2), 575-600.
13. Karaman-Kepenekçi Y, Çınkır S. Bullying Among Turkish High School Students, Child Abuse & Neglect 30, 2006, 193–204.
14. Alikaşifoğlu M Akran İstismarı, Türk Pediatri Arşivi Dergisi, Galenos Yayınevi Özel Sayı 2011, 46, 31-34.
15. Alikasifoglu M, Erginoz E, Ercan O, Uysal O, Albayrak-Kaymak D. Bullying Behaviours and Psychosocial Health: Results From a Cross-Sectional Survey Among High School Students in İstanbul, Turkey. Eur opan Journal of Pediatrics 2007, 166, 1253-60.
16. Alikaşifoğlu M, Erginoz E, Ercan O, Kaymak DA. Violent Behaviour Among Turkish High School Student And Correlates Of Physical Fighting, Eur J Public Health 2004,14(2), 173-7.
17. Totan T, Yöndem ZD. Ergenlerde Zorbalığın Anne, Baba ve Akran İlişkileri Açısından İncelenmesi, Ege Eğitim Dergisi 2007, (8), 2:53–68.
18. Kocaşahan N. Lise Ve Üniversite Öğrencilerinde Akran Zorbalığı Ve Sanal Zorbalık, Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir 2012.
19. www.tuik.gov.tr [Yaş ve Cinsiyete Göre Nüfus, 2015]. Erişim Tarihi: 17.01.2017.
20. http://www.raosoft.com/samplesize.html. Erişim Tarihi: 11.04.2013.
21. Özgür G, Yörükoğlu G, Baysan Arabacı L. lise Öğrencilerinin Şiddet Algıları, Şiddet Eğilimleri ve Etkileyen Faktörler, Psikiyatri Hemşireliği Dergisi 2011, 2(2): 53-60.
22. Vieno A, Gını G, Santinello M. Different Forms of Bullying and Their Association to Smoking and Drinking Behavior in Italian Adolescents, Journol of School Health 2011; 81: 393-399.
23. Foshee VA, McNaughton Reyes HL, Chen MS, Ennett ST, Basile KC, DeGue S, Vivolo-Kantor AM, Moracco KE, Bowling JM. Shared Risk Factor for the Perpetration of Physical Dating Violence, Bullying, and Sexual Harassment Among Adolescents Exposed to Domestic Violence, Journal Youth and Adolescence 2016, 45: 672-686.
24. Nansel TR, Overpeck M, Pilla RS, Ruan WJ, Simon-Morton B, Scheidt P. Bullying Behaviors Among US Youth: Prevalans and Association With Psychosocial Adjustment, JAMA 2001, 285 (16): 2094-100.
25. Erginoz E, Alikaşifoğlu M, Ercan O, Uysal Ö, Alp Z, Ocak S, Tanyıldız GO, Ekici B, Yücel İK, Albayrak-Kaymak D. The Role of Parental, School, and Peer Factors in Adolescent Bullying Involvement: Results From the Turkish HBSC 2005/2006 Study, Asia-Pacific Journal of Public Health 2015, Vol. 27(2): 1591–1603.
26. Aslan S, Savaşer S, Yazgan Y. Prevalence of Peer Bullying in High School Students in Turkey and the Roles of Socio-Cultural and Demographic Factors in the Bullying Cycl, Indian J Pediatr 2011, 78(8): 987–992.
27. Rudatskira E, Babaniyi O, Siziya S, Mulenga D, Muula AS, Mazaba-Liwewe ML. Correlates of Bullying Victimization Among School-going Adolescents in Algeria: Results from the 2011 Global School-Based Health Survey, International Journal of Medicine and Public Health 2014, 4(4): 407-412.
28. Muula AS, Herring P, Siziya S, Rudatsikira E. Bullying Victimization And Physical Fighting Among Venezuelan Adolescents in Barinas: Results from the Global School-Based Health Survey 2003, Italian Journal of Pediatrics 2009, 35/38: 1-5.
29. Durmuş E, Gürgan U. The Violence and Aggression Tendencies of High School, Türk Eğitim Bilimleri Dergisi 2005, 3(3): 253-269.
30. Kubwalo HW, Muula AS, Siziya S, Pasupulati S, Rudatsikira E. Prevalence and Correlates of Being Bullied Among in-school Adolescents in Malawi: Results from the 2009 Global School-Based Health Survey, Malawi Medical Journal 2013, 25 (1): 12-14.
31. Vidourek RA, Keith A, King A, Merianos AL. School Bullying And Student Trauma: Fear And Avoidance Associated With Victimization, Journal Of Preventıon & Interventıon In The Communıty 2016, 44 (2): 121–129.
32. Aypay A, Durmuş E. Zorba, Kendine Güvenen ve Zorbalıktan Kaçınan Tutumları Sergileyen Lise Öğrencilerinin İş Birliği Yapma Karakter Özelliği Açısından Değerlendirilmesi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi 2008; 41(2): 23-42.

33. Kaltiala-Heino R, Rimpella M, Marttunen M, Rimpella A, Rantanen P. Bullying, Depression, and Suicidal İdention in Finnish Adolescents: School Survey, BMJ 1999, 319: 348–51.
34. Ayan S. Aile İçi Şiddete Uğrayan Çocukların Saldırganlık Eğilimleri, Anadolu Psikiyatri Dergisi 2007, 8: 206-214.
35. Güleç H, Topaloğlu M, Ünsal D, Altıntaş M. Bir Kısır Döngü Olarak Şiddet, Psikiyatride Güncel Yaklaşımlar 2012; 4(1): 112-137.
36. Özkal UÜ, Pişkin M. Üniversite Öğrencileri Arasında Zorbalık ve Zorbalığın Psikolojik Sorunlarla İlişkisi, Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2011.
37. Çetinkaya S, Nur N, Ayvaz A, Özdemir D, Kavakcı Ö. Sosyoekonomil Durumu Farklı Üç İlköğretim Okulu Öğrencilerinde Akran Zorbalığının Depresyon ve Benlik Saygısı Düzeyiyle İlişkisi, Anadolu Psikiyatri Dergisi 2009; 10: 151-158.
38. Sipahi HT, Karababa AO. İzmir İli Bornova İlçesindeki İlköğretim 6. Ve 7. Sınıf Öğrencilerinde Akran Zorbalığı, Etkileyen ve Eşlik Eden Faktörler, Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir 2008.
Bu çalışma 17. Ulusal Halk Sağlığı Kongresinde poster bildiri olarak sunulmuştur.